

Ryszard Polak

Feliks Koneczny : biografia uczonego

Człowiek w Kulturze 10, 161-173

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ryszard Polak

Feliks Koneczny

Biografia uczonego

Feliks Koneczny urodził się w Krakowie 1 listopada 1862 roku. Jak twierdzi T. S. Grabowski, pochodził on z ubogiej rodziny czeskiej, która z Moraw przeniosła się na stałe do Krakowa¹. Informację tę uzupełnił wnuk naszego uczonego, który w swoich poprawkach, poczynionych do życiorysu dziadka, pisał w 1951 roku, że jego polscy przodkowie przybyli na Morawy z armią Jana III Sobieskiego, wyprowadzając się na Wiedeń. Ojciec Feliksa mieszkał w Krakowie i tam studiował do roku 1846, kiedy to został usunięty z uniwersytetu za udział w wypadkach galicyjskich². Potem pracował jako urzędnik na kolei. Jego matka, Józefa z domu Braza, dosyć wcześnie zmarła, a wychowaniem młodego Feliksa zajęła się druga żona Józefa Konecznego, Helena Nowakowska. Jak podają źródła, przyszły uczonek już nigdy nie zaznał takiego ciepła domu rodzinnego, jak poprzednio. Przyszły historyk uczył się do Gimnazjum św. Jacka, gdzie lekcje historii pobierał u znanego w środowisku krakowskim nauczyciela Augusta Sokołowskiego, a potem od 1883 roku studiował na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W czasie swoich studiów zetknął się z licznym gronem historyków światowej sławy, wśród których na szczególną uwagę zasługują: Stanisław Smolka i

¹ T. S. Grabowski, *Feliks Koneczny* (1.XI.1862-10.11.1949), „Kwartalnik Historyczny” 57: 1949, s. 334-340.

² Poprawki poczynione przez wnuka prof. F. Konecznego Jacka Konecznego, w: F. Koneczny, *O ład w historii*, Warszawa 1991, s. 167.

Wincenty Zakrzewski. Stanisława Smolkę uważano powszechnie za „czołowego pośrednika między nauką europejską i polską”³. Był on znakomitym metodologiem historii o zainteresowaniach historiozoficznych. Historię traktował jako odrębną dyscyplinę humanistyczną z pogranicza nauki i sztuki⁴. Zakrzewski z kolei, był historykiem stroniącym od śmiałych hipotez i efektownych dedukcji. Cenił bezwzględne dążenie do prawdy, a w badaniach swoich posługiwał się ścisłą analizą bogatych źródeł historycznych⁵. Wpływ tego ostatniego na zainteresowania naszego uczonego był olbrzymi, co sam zresztą podkreślał w jednym ze swych dzieł⁶. Inną indywidualnością, z którą zetknął się Koneczny na Uniwersytecie Jagiellońskim, był Michał Bobrzyński, który jako jeden z pierwszych historyków polskich podjął badania nie tylko nad historią polityczną Polski, lecz także nad historią polskiego prawa prywatnego i rodzinnego⁷. Zdaniem Bobrzyńskiego o „rozwoju narodu decyduje stan moralny, intelektualny i gospodarczy masy społecznej”⁸. Najważniejsze dzieło naukowe swego życia pt. *Dzieje Polski w zarysie* napisał Bobrzyński w latach 1877-78.⁹ Starał się w nim wykazać, że ilekroć naród polski wytworzył silne i uświadomione organa władzy naczelnej, tyle razy osiągał wyższy stopień potęgi i rozwoju. Kataklizmy polityczne były, zda-

³ J. Skoczyński, *Idee historiozoficzne Feliksa Konecznego*, Kraków 1991, s. 15. O myśli metodologicznej tej postaci i zapatrywaniach historycznych oraz metodologicznych tego uczonego zob.: A. F. Grabski, *Orientacje polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1972, s. 326-340.

J. Skoczyński, *Idee historiozoficzne...*, s. 15.

⁵ L. Boratyński, *Wincenty Zakrzewski*, w: „Kwartalnik Historyczny” 1918, nr 32, z. 2/3, s. 396.

⁶ Zob. F. Koneczny, *Prawa dziejowe*, Londyn 1982, s. 1.

⁷ S. Estreicher, *Michał Bobrzyński*, Warszawa 1936, s. 21.

⁸ Tamże, s. 36, zob. także: W. Kaute, *Synteza dziejów Polski Michała Bobrzyńskiego*, Katowice 1993, s. 39-68.

⁹ Pierwsze wydanie książkowe ukazało się w 1879 roku jako dzieło jednotomowe, a w II i III wydaniu (1880 i 1887-90) jako dwutomowe, w wydaniu IV (1927-1931) jako trzytomowe. Potem ukazało się jeszcze kilkanaście wydań tegoż dzieła.

niem Bobrzyńskiego, wynikiem słabej władzy naczelnej i niezrozumienia potrzeb zbiorowych. Temu też przypisał rozbiory, gdyż, jak twierdził, ze słabości naszej umieli korzystać sąsiedzi. Mamy prawo przypuszczać, że cieszący się w okresie studiów Konecznego w Uniwersytecie Krakowskim dużą popularnością Bobrzyński, dostarczył naszemu uczonemu podstawowych inspiracji, skłaniających go do poszukiwania w historii zreszeń ludzkich na świecie, określonych praw i reguł moralnych.

W Krakowie prowadzili również w tym czasie wykłady tacy znani polscy filozofowie jak: Maurycy Straszewski i ks. Stefan Pawlicki. J. Skoczyński pisze o nich, że „*obaj byli historykami filozofii realistycznej, upatrującymi punkt wyjścia wszelkiego filozofowania w akcie doświadczenia własnego istnienia*”¹⁰. Ks. Stefan Pawlicki wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim filozofię grecką i chrześcijańską oraz teologię fundamentalną w latach 1882-1910. Prezentację jego poglądów jako filozofa i badacza dziejów filozofii przyniosły głównie: rozprawa pt. *Kilka uwag o podstawie i granicach filozofii*, polemika z jezuitą Marianem Morawskim podjęta na łamach „Przeglądu Polskiego”, głównie dwutomowe dzieło historyczne *Historia filozofii greckiej*, a także niektóre drobne publikacje filozoficzne, oraz prace z pogranicza problematyki filozoficznej socjologicznej i psychologicznej”. Podstawowym jego dziełem, które jak pisał Marian Morawski, uznać można za zarys całej jego filozofii¹¹, była wspomniana już rozprawa z 1878 roku *Kilka uwag o podstawie i granicach filozofii*. W niej to Pawlicki dokonując rozrachunku z filozofią Kartezjusza stwierdził, że wszystkie zle następstwa, jakie ów filozof spowodował, wywodzą się z tego samego źródła: obierając

¹⁰ J. Skoczyński, *Idee historiozoficzne...*, s. 17.

¹¹ M. Mylik, *Stefan Pawlicki — jeden z prekursorów socjologii w Polsce*, „Studia Socjologiczne” 1991, nr 1-2, s. 7 — 13; tenże, *Udział polskich uczonych w przygotowaniu encykliki „Rerum novarum”*, „Przegląd Religiologiczny” 1993, nr 3, s. 41 — 48.

¹² M. Morawski, *Kilka słów o książce „Filozofia i jej zadania”*, „Przegląd Lwowski” 1878, t. 15, s. 542.

osobę ludzką za wyjściową zasadę filozofowania, mówił on nie o całej osobie, a tylko o jednej z jej władz, o myśleniu, rezygnując z innych równie koniecznych jej objawów, jak np. czucie i działanie. „Człowiek nie jest połączeniem dwóch jestestw — pisał — które obojętnie obok siebie istnieją lecz naturą jedną /.../. Owocem tej spójni jest ludzka osoba, która nie będąc ani duszą ani ciałem, jest nierozzerwalną jednością. Ta sama osoba myśli i rozciąga jest”¹³. Osoba ludzka to coś o wiele więcej niż prosty związek jej części, tj. duszy i ciała. Jest to całość, której nie da się rozłożyć na proste, samoistne elementy. Poglądy te przejął w głównych swych zarysach Koneczny, chociaż przedstawił je w nieco inny sposób¹⁴. Niemniej jednak wpływ analiz filozoficznych Pawlickiego na poglądy Konecznego wydaje się być znaczący. Maurycy Straszewski (1849-1921) wykładał w omawianym przez nas okresie filozofię i pedagogikę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Interesował się szczególnie historią filozofii¹⁵. Najbardziej znany jest jednak jako autor nowej koncepcji metafizyki indywidualnej. Przeciwwstawił ją metafizyce tradycyjnej, która budowana była, jego zdaniem, na dogmatycznie przyjmowanych założeniach. Nowa metafizyka miała być, zdaniem Straszewskiego, tworzona przy pomocy trzech metod: krytyczno-historycznej, krytyczno — biologicznej i psychologicznej, oraz analityczno-epistemologicznej. Na podstawie tych metod metafizyka indywidualna miała odpowiedzieć na wiele pytań, np. co to jest świadomość, na czym polega ład i porządek w świecie itp.¹⁶. Interesującym nas tutaj rozdziałem w twórczości Straszewskiego jest zwłaszcza jego filozofia

¹³ S. Pawlicki, *Kilka uwag o podstawie i granicach filozofii*, Kraków 1878, s. 29.

¹⁴ Por. rozdz. 1.2.

¹⁵ Świadczą o tym jego dzieła: *Jan Śniadecki. Jego stanowisko w dziejach oświaty i filozofii w Polsce*, Kraków 1875; *Dzieje filozofii w zarysie*, t. 1, *Ogólny wstęp do dziejów filozofii i dzieje filozofii na Wschodzie*, Kraków 1894, *Dzieje filozoficznej myśli politycznej w okresie porobiorowym*, t. 1, *Od rozbiórów do 1831 r.*, Kraków 1912; O postaci tegoż uczonego zob.: A. Szymański, Śp. M. Straszewski, „Głos Lubelski” 8: 1921, nr 59, s. 2.

N. Łubnicki, *Maurycy Straszewski — empirysta i metafizyk*, w: tenże, *Światopoglądy*, Warszawa 1973.

dziejów, owoc długoletnich studiów nad historią ludzkiej myśli. Dzięki szeroko rozumianej metodzie porównawczej, miała ona odkryć wspólne tendencje rozwojowe różnych kultur, m.in. hinduskiej i europejskiej¹⁷. Straszewski próbował także formułować pewne tezy ogólne, mające charakteryzować całość procesów myślowych. Dowodził mianowicie, że wszystkie filozofie rodzą się z religii i przyczyniają się do rozwoju nauk przyrodniczych. Zakres problemów, szczególnie metodologicznych i historiozoficznych, jakimi ten autor się zajmował, był bardzo duży. Podobne podejście charakterystyczne jest również dla Konecznego, zwłaszcza w jego porównawczej nauce o cywilizacji. Swoją wiedzę o kulturach chińskiej i hinduskiej czerpał nasz autor nie tylko, jak się wydaje, z dzieł późniejszych autorów, lecz również od Straszewskiego, który był jego wysoko cenionym mistrzem w okresie studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim. Inspiracja F. Konecznego myślą M. Straszewskiego widoczna jest w jego dziełach zwłaszcza wtedy, gdy krytykował on materializm, pozytywizm, liberalizm, socjalizm, darwinizm i idealizm niemiecki.

Jednym z innych, znanych nauczycieli Feliksa Konecznego, w okresie jego studiów uniwersyteckich, był Stanisław Tarnowski. Dowodem wpływu tego historyka literatury, publicysty i polityka na naszego autora są chociażby dwie jego prace: *Życie i zasługi Adama Mickiewicza* (1898) oraz *Teatr Krakowski* (1907) w których, podobnie jak Tarnowski, podjął się dzieła popularyzacji najdonioślejszych osiągnięć polskiej kultury narodowej okresu zaborów. Na uwagę zasługuje szczególnie to ostatnie dzieło. Jest to zbiór recenzji teatralnych zamieszczonych przez Konecznego w „Przeglądzie Polskim” w latach 1896-1905. „*Poziom analiz dzieła scenicznego, osiągnięty przezeń w tym trudnym gatunku, był tak wysoki, iż dał asumpt Zbigniewowi*

¹⁷ M. Straszewski, *Powstanie i rozwój pesymizmu w Indyach*, Kraków 1884; tenże, *Sprawa chińska w świetle filozofii dziejów i etyki*, Kraków 1901; tenże, *W dążeniu do syntezy. Pomysły i szkice z lat 1877 do 1907*, Warszawa 1908.

Raszewskiemu do nazwania naszego polihistora naj- większym być może polskim sprawozdawcą teatralnym ¹⁶.

Studia w Uniwersytecie Jagiellońskim ukończył Koneczny w 1888 roku, po przedłożeniu Radzie Wydziału Filozoficznego pracy doktorskiej noszącej tytuł *Najdawniejsze stosunki Inflant z Polską do r. 1393*. Rozprawa jego spotkała się z dużym uznaniem recenzentów A. Lewickiego i W. Zakrzewskiego, którzy podkreślali „*niepospolity talent kombinacyjny*” doktoranta, chociaż jednocześnie zarzucali mu zbyt daleko idące wnioski, które jakoby wysuwał na podstawie zbyt *fragmentarycznych wiadomości* ¹⁷. Promocja doktorska Feliksa Konecznego odbyła się 2 lipca 1888 roku. Pod koniec 1889 roku wraz ze Stanisławem Widakiewiczem nasz uczony wyjechał do Rzymu, celem przeprowadzenia kwerendy w udostępnionych historykom polskim przez papieża Leona XIII archiwach watykańskich ¹⁸. Badania historyków polskich w Watykanie, a w szczególności naszego przyszłego historiozofa, dotyczyły min. misji Possevina w Polsce, Rosji i Szwecji w latach 1579-1585. Na podstawie swych badań napisał F. Koneczny szereg interesujących, wnoszących wiele nowych ustaleń zapełniających luki w historii tego okresu dziejów powszechnych i Polski artykułów, opublikowanych na łamach czasopism historycznych ¹⁹. Po powrocie z Włoch podjął pracę w Akademii Umiejętności jako pomocnik kancelaryjny (1890-1891), a następnie adiunkt (1891-1897). Równocześnie, od 1891 roku, był współpracownikiem Komisji Historycznej Akademii Umiejętności. Potem, do 1919 roku, pracował w Bibliotece Jagiellońskiej. Sprawował tam funkcję praktykanta, a od

J. Bartyzel, Wprowadzenie, w: F. Koneczny, *Święci w dziejach narodu polskiego*, Kraków 1988, s. 12.

¹⁶ Cyt za: J. Skoczyński, *W poszukiwaniu sensu dziejów*, „Kierunki” 33: 1988, nr 38, s. 4.

¹⁷ Zob. szerzej: D. Rederowa, *Ze studiów nad kontaktami Akademii Umiejętności z nauką obcą. Ekspedycja rzymska 1886 - 1918*, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 1958, t. 4, s. 246 in.

¹⁸ Na ten temat zob. min.: Materiały do działalności Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie w latach 1873 - 1918, Wybór źródeł, wyd. D. Rederowa, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1974, s. 28.

1900 - kierownika działu rękopisów. Uczestniczył także w modernizacji Biblioteki, którego to zadania podjął się w 1906 roku jej nowy, po Karolu Estreicherze dyrektor - Fryderyk Papee. Miała ona przyczynić się, w myśl założeń pomysłodawców tego przedsięwzięcia, do przystosowania tego obiektu do nowych, szeroko zakrojonych zadań stojących przed uczonymi polskimi na progu XX wieku. W tym czasie napisał szereg książek historycznych o charakterze syntetycznym²², między innymi pierwszą w Polsce historię Śląska zatytułowaną *Dzieje Śląska*, napisaną w 1896 roku za zachętą śląskiego polityka — Adama Napieralskiego²³. Za swą pracę pod tytułem *Jagiello i Witold* otrzymał nawet renomowaną nagrodę Towarzystwa Historyczno - Literackiego w Paryżu (1893).

Ważnym odcinkiem działalności Konecznego do 1919 roku, była jego twórczość publicystyczna. Od stycznia 1905 roku do lipca 1914 pełnił funkcję redaktora „Świata Słowiańskiego”, pisma poświęconego „przeglądowi spraw słowiańskich ze stanowiska polskiego”²⁴.

²² Spod jego pióra wyszły m. in. *Dzieje Polski za Piastów* (1902), *Dzieje Polski za Jagiellonów* (1903), *Geografia historyczna* (1905), *Dzieje Polski* (1908). Prace te wychodziły głównie nakładem Towarzystwa Oświaty Ludowej i Macierzy Polskiej.

²³ M. Czaplinski, *Adam Napieralski. Biografia polityczna 1861-1928*, Wrocław 1974, s. 30. Sprawie Śląska, w szczególności zaś przynależności etnicznej tej ziemi do Polski, poświęcił nasz uczyony kilka swych publikacji. Do nich należą min. *W sprawie górnośląskiej* (1903), *Stosunki społeczne i ekonomiczne na Śląsku polskim* (1909). Szczególną rolę historyczną zwłaszcza w dobie konferencji pokojowej w Wersalu po I wojnie światowej i plebiscytów oraz powstań śląskich odegrały, jak się wydaje, dwie jeszcze inne jego broszury: *Oświęcimskie niemieckie czy cieszyńskie polskie* (1917) i *Czeskie a polskie prawa historyczne do Cieszyńskiego* (1919). Były one, obok prac E. Romera, fundamentalnymi dokumentami, które posłużyły delegacji polskiej pod przewodnictwem Romana Dmowskiego za źródło argumentów za tym, aby domagać się od zwycięskich mocarstw zachodnich przyłączenia prastarej ziemi Śląskiej do Macierzy.

²⁴ Na numer miesięcznika składały się: artykuły, listy i przemówienia, recenzje, korespondencje, przegląd prasy słowiańskiej, bibliografia, oraz

Było ono organem powstałego w 1901 roku w Krakowie Klubu Słowiańskiego, przekształconego następnie w którym działali wybitni luminarze tamtejszego środowiska uczonych, min. M. Zdziechowski, Henryk Gluck, Franciszek Morawski, Jarosław Goli, Henryk Ułaszyn, Stanisław Zdziarski i August Sokołowski²⁵. Celem, jaki stawiali sobie twórcy tego pisma było urzeczywistnienie idei, aby „*polskość pogodzić ze słowianofilstwem bez jakiegokolwiek dla naszej indywidualności narodowej uszczerbku*”²⁶. Koneczny zamieścił w tym periodyku kilkanaście artykułów o różnorodnej tematyce, które dotyczyły, ogólnie rzecz ujmując, problematyki stosunków polsko-rosyjskich, polsko-ruskich i polsko-czeskich²⁷. Nasz uczone publikował także na łamach krakowskiego dwutygodnika ilustrowanego „Świat” (1895), oraz dziennika katolickiego „Głos Narodu”, gdzie sprawował przez rok funkcję zastępcy redaktora naczelnego.

W październiku 1919 roku nasz autor został zastępcą profesora w reaktywowanym wówczas Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Równocześnie uzyskał habilitację na podstawie wcześniej wydanej pracy pt. *Dzieje Rosji do 1449* i wygłoszonego dnia 20 maja 1920 roku wykładu habilitacyjnego *Włoskie pierwiastki w genezie caratu moskiewskiego*. Recenzenci wspomnianej rozprawy, wielce zasłużeni *nota bene* dla nauki polskiej historycy Władysław Konopczyński i Wacław Sobieski, zwracali wówczas uwagę na „*niepospolitą wartość informacyjną*” zaprezentowanego przez naszego

kronika. Ogółem ukazało się 117 numerów „Świata Słowiańskiego”. Pojedynczy numer pisma liczył od 4 do 5 arkuszy druku.

²⁵ A. Giza, *Neoslawizm i Polacy*, Szczecin 1984, s. 32.

²⁶ „Świat Słowiański” 2: 1907, nr 1, s. 1-17. O „Świecie Słowiańskim” zob. szerzej: J. Myśliński, *Studia nad polską prasą społeczno - polityczną w zachodniej Galicji 1905 - 1914*, Warszawa 1970, s. 324 - 326.

O działalności F. Konecznego jako redaktora i publicysty wspomnianego pisma zob. szerzej: R. Polak, *Idee słowianofidzkie w publicystyce politycznej Feliksa Konecznego. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Ziółka*, Lublin 1994 (maszynopis w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL).

uczonego dzieła²⁸. W czerwcu 1920 roku Koneczny otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego, a w październiku 1922 — na profesora zwyczajnego w Uniwersytecie Stefana Batorego. Na uczelni, z którą związał się na kilka lat, prowadził wykłady poświęcone historii Słowiańszczyzny, oraz proseminarium. W tym czasie wydał kilka następujących książek, min. *O pierwotnej polskości Ziemi Chełmskiej i Rusi Czerwonej* (1920), *Rzekoma koalicja Litwy z Tatarami przeciwko Moskwie w 1480 r.* (1923), *Dzieje Rosji, skrót* (1924), *Dzieje Polski popularne* (1922), *Dzieje administracji w Polsce w zarysie* (1924), *Jerzy Semenowicz Ostrogski w Nowogrodzie w 1458-59* (1925), *Geneza uroszczeń Iwana III do Rusi* (1926), *Kultura czynu u Staszica* (1926), *Sprawa z Mengli Girejem* (1927), *Wiadomość z r. 1447 o stanie ludu wiejskiego w Polsce czy na Litwie?* (1929), *Litwa a Moskwa* (1929), *Uwaga o Józefie Gotuchowskim* (1929) *Sprawa ks. Geldrii 1389 r.* (1930), *Vitoldiana* (1931), oraz najważniejszą z nich pt. *Polskie logos a ethos* (1921). Zdobył sobie także popularność jako autor popularnego podręcznika szkolnego przeznaczonego dla nauczycieli szkół średnich - *Skrótu do nauki historii polskiej*. Współpracując z wieloma pismami, zamieszczał tam również swoje artykuły²⁹. Uczestniczył również w konferencjach naukowych o ogólnopolskim znaczeniu. Na forum IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, odbywającym się w roku 1925 w Poznaniu, wygłosił referat *Do metodologii nauki o cywilizacji*, w którym przedstawił zebrany tam historykom krótki zarys swojej koncepcji historiozoficznej. Na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim wziął udział w 1936 roku w sesji naukowej w ramach organizowanych przez tą uczelnię, dzięki wsparciu biskupa ordynariusza diecezji lubelskiej ks. Mariana Fulmana, Uniwersyteckich Wykładów dla Duchowieństwa. Wygłosił on wtedy wykład pt. *Napór Orientu na Zachód*, w którym skrytykował popularny wówczas system historiozo-

²⁸ J. Skoczyński, *W poszukiwaniu* s. 4.

²⁹ Były to min.: „Kwartalnik Historyczny”, „Przegląd Powszechny”, „Ateneum”, „Ateneum Wileńskie”, „Muzeum”, „Tęcza”, „Myśl Narodowa”, „Życie Urzędnicze”, „Rzeczpospolita”, „Świat”.

ficzny O. Spenglera, oraz przedstawił zagrożenia, jakie groziły wówczas Polsce i cywilizacji łacińskiej w ogóle ze strony przenikających doń pojęć wywodzących się głównie z łona cywilizacji bizantyńskiej, turańskiej i żydowskiej³⁰. Nasz uczyony należał do wileńskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, oraz do Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

W październiku 1929 roku historyzof, po dokonanej przez siebie publicznej krytyce rządu sanacyjnego za niewłaściwą, jak sądził, politykę wobec nauki, został przez ówczesnego ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego, znanego wolnomularza Sławomira Czerwińskiego³¹ pozbawiony katedry i przeniesiony na emeryturę. Wrócił wówczas do Krakowa i tam prowadził, jak pisze Skoczyński, „*życie prywatnego uczonego i publicysty*”³². Wtedy to wrócił wraz z rodziną do Krakowa, nabył tam niewielki domek mieszczący się na wzgórzu salwatorskim, i zajął się na dobre interesującą go od dawna problematyką historiozoficzną. W wyniku podjętych przez niego prac badawczych powstały wówczas między innymi takie jego dzieła jak — *Tło cywilizacyjne odsieczy wiedeńskiej* (1933), *Zawistość ekonomii od etyki* (1933), *O wielości cywilizacji* (1935) *Różne typy cywilizacji* (1937), *Protestantyzm w życiu zbiorowym* (1938), *Kościół jako polityczny wychowawca narodów* (1938) i *Rozwój moralności* (1938). Napisał także ważną dla historii polskiej hagiografii i historii kościoła katolickiego w Polsce rozprawę *Święci w dziejach narodu polskiego* (1939). Rozpoczął również pisanie innych dzieł poświęconych filozofii dziejów: *Praw dziejowych*, *Zasad prawa w cywilizacji łacińskiej*, *Cywilizacji żydowskiej* i *Cywilizacji bizantyńskiej*. Te pozycje ukończył jednak później, już po wybuchu II wojny światowej. Ostatnią większą książkę napisał Koneczny w czerwcu 1948 roku, a

Zob. F. Koneczny, *Napór Orientu na Zachód*, w: *Kultura i cywilizacja*, Lublin 1937, s. 177- 197.

³¹ L. Chajm, *Wolnomularstwo w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975, s. 286, L. Hass, *Masoneria polska XX wieku. Losy, loże ludzie*, Warszawa 1993, s. 182.

³² J. Skoczyński, *Idee historiozoficzne...*, s. 20.

więc na 8 miesięcy przed śmiercią. Nosi ona tytuł *O ład w historii*.

Wojnę przeżył nasz uczonego w Krakowie. Doświadczył on w jej trakcie wielu dotkliwych i tragicznych przeżyć. W roku 1942 hitlerowskie władze zarekwirowały część jego domu, zostawiając mu do dyspozycji tylko niewielki pokój. Rok później, w lipcu 1943 roku, aresztowano jego syna Stanisława, będącego adwokatem w Katowicach. Został on stracony w październiku 1944 roku w Branderburgu. Podczas powstania warszawskiego, w sierpniu 1944 roku poległ wraz z żoną drugi syn Konecznego — Czesław, będący jeszcze przed wojną sędzią Sądu Najwyższego. Istnieją również skąpe informacje, mówiące o udziale naszego uczonego w podziemnym ruchu konspiracyjnym i naukowym. Był on prawdopodobnie członkiem Unii, tajnej organizacji do której należeli min. Jan Hoppe, Jerzy Braun, Konrad Sieniewicz, wchodzącej od 1943 roku w skład Stronnictwa Pracy³³. Po zakończeniu II wojny światowej Koneczny próbował, już w styczniu 1945, uzyskać pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim, lecz nie otrzymał jej z powodu, jak to oficjalnie uzasadniano, „braku dlań odpowiedniego zajęcia”³⁴. Został jedynie zarejestrowany tam jako osoba poszukująca pracy i otrzymywał od lutego tegoż roku do końca października 1947 uposażenie w postaci niewielkiego wówczas, bo pozwalającego jedynie przeżyć, zasiłku. W jego mieszkaniu, opuszczonym przez Niemców zostały, na mocy postanowień władz komunistycznych, zakwaterowane inne, wcześniej nieznanne mu zupełnie osoby, min. ciesząca się poparciem nowego reżimu osoba żydowskiego pochodzenia - niejaka Helena Blum. Ostatnie cztery lata swego życia polski historyk poświęcił działalności publicystycznej. Współpracował wówczas z niezależnymi jeszcze, przynajmniej formalnie, od nacisków nowych władz okupacyjnych czasopismami: „Tygodnikiem Warszawskim” i „Niedzielą”. Zamieścił tam kilkadzie-

³³ Zob. W. Bujak, *Historia Stronnictwa Pracy 1937 - 1946 — 1950*, Warszawa 1988, s. 111 - 112, A. Andrusiewicz, *Stronnictwo Pracy 1937- 1950*, Warszawa 1980, s. 166 - 168.

³⁴ J. Skoczyński, *Idee historyczne* s. 22.

siąt artykułów o tematyce religijnej i popularnonaukowej. Zajmował się także wychowywaniem osieroconych w czasie wojny wnuków. Jeden z nich Jacek Koneczny, studiował potem historię na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL.

Feliks Koneczny zmarł 10 lutego 1949 roku. Pochowany został w rodzinnym grobie na pobliskim cmentarzu salwatorskim. W pogrzebie tego wybitnego w skali europejskiej uczonego i polityka nie uczestniczyli ani przedstawiciele władz Uniwersytetu Jagiellońskiego, ani też młyn środowisk naukowych i politycznych. Na większe uznanie swej twórczości przez potomnych musiał jeszcze dużo poczekać. Jego spuścizna historiozoficzna pozostawała przez długie lata w rękopisach. Dorobek Konecznego został po części ogłoszony drukiem przez londyńskie Wydawnictwo im. Romana Dmowskiego, które dzięki staraniom najbardziej zaangażowanego jego działacza, Jędrzeja Giertycha, wydało 6 pozycji książkowych naszego autora³⁵. Obecnie wydawaniem reprintów jego prac zajmuje się głównie wydawnictwo *ANTYK M. Dybowskiego*.

W okresie chaosu cywilizacyjnego i moralnego w Polsce i Europie, istnieje potrzeba korzystania ze spuścizny intelektualnej, jaką pozostawił nam nasz uczonego. Jego dokonania bowiem, oparte na solidnych badaniach źródłowych i wieloletnich przemyśleniach, mogą przyczynić się do odnowy etycznej i kulturowej zagrożonej zewsząd ze strony obcych nam metod ustroju życia zbiorowego cywilizacji łacińskiej. Pod warunkiem jednak, że analiza tekstów, które napisał, dokonywana będzie bez jakichkolwiek ideologicznych uprzedzeń do osoby ich autora.

³⁵ Są to: angielskie tłumaczenie pracy *O wielości cywilizacji* (1962), oraz w języku polskim: *O ład w historii* (1972), *Cywilizacja bizantyjska* (1973), *Cywilizacja żydowska* (1974), *Państwo w cywilizacji łacińskiej* (1981), oraz *Prawa dziejowe* (1982).

DZIEŁA FELIKSA KONECZNEGO WYDANE PO ROKU 1988*

•Rozszerzona bibliografia prac F. Konecznego znajduje się w: *O ład w historii*, Warszawa 1991 MICHALINEUM s. 170-180. W niniejszym tomie zamieszczamy spis dzieł i artykułów F. Konecznego wydanych po roku 1988 przez oficyny: MICHALINEUM, WAM GUTENBERG-PRINT, ANTYK Marcina Dybowskiego, ONION oraz OFICYNĘ HIERONIMA

1. Prace z dziedziny historii

Dzieje Polski, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Dzieje Polski za Piastów, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Dzieje Polski za Jagiellonów, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Dzieje Rosji, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Tadeusz Kościuszko, Warszawa 1996 Gutenberg-Print (repr.);
Święci w dziejach narodu polskiego, Warszawa 1988 MICHALINEUM, Komorów 1997 ANTYK;
Protestantyzm w życiu zbiorowym, Lublin 1995 ONION;
Polska między Wschodem a Zachodem, Lublin 1996 ONION;
Z dziejów Polski, Lublin 1997 OFICYNA HIERONIMA.

2. Prace z dziedziny cywilizacji

Polskie Logos a Ethos, Komorów 1996 ANTYK (repr.);
O wielości cywilizacji, Kraków 1996 WAM (repr.), Komorów 1997 ANTYK;
Rozwój moralności, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Cywilizacja bizantyńska, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Cywilizacja żydowska, Komorów 1997 ANTYK (repr.);
Państwo i prawa w cywilizacji łacińskiej, Komorów 1997 ANTYK, Kraków 1997 WAM;
Prawa dziejowe, Komorów 1997 ANTYK;
O ład w historii, Warszawa 1991 MICHALINEUM;
Kościół a cywilizacje, Lublin 1996 ONION;
O cywilizację łacińską, Lublin 1996 ONION.